

hæresi conjungeretur, si ortum haberet ex judicio speculative falso contra fidem, v. g., si quis præsumeret salvari per sola opera naturalia; vel sola fide sine operibus: ideo in praxi interrogandi pœnitentes, an cum præsumptione adsit nova peccati species? quod etiam valet de ipsa desperatione. Et cum frequentius peccetur per præsumptionem quam per desperationem, contra illam frequentius insurgant pastores atque sacri ipsi concionatores.

Ex dictis patet tripliciter præsumptione peccari posse: 1. si salus obtinenda expectetur propriis viribus, ut volunt Pelagiani; 2. si illa expectetur a Deo sine ulla cooperatione nostra, ut tenent Novatores; 3. si quis confidat Deum sibi fore propitium, etsi interim nolit emendari: hæc ultima species non videtur tollere habitum spei, quia rationem et fundamentum ejus non destruit, etsi gravem inordinationem importet: et in hoc peccant non raro ipsi catholici.

325. Cause præsumptionis sunt: inanis gloria, superbia et ignorantia. Præsumptio enim, quæ innititur propriis viribus, oritur ex *inani gloria*, cujus proprium est tendere in id, quod proprias vires superat. Præsumptio autem, quæ nimis innititur misericordiæ divinæ (per quam quis sperat se obtenturum peccatorum veniam sine pœnitentia) oritur ex *superbia*, qua tanti se æstimat, ut credat Deum non velle eum punire, vel a gloria excludere. Tandem præsumptio qua quis putat Deum sibi ob sua benefacta salutem reddere debere, oritur ex *ignorantia*: quod evenit in idiotis.

326. *Quid (quæres) agere debet Confessarius cum præsumptuoso?* Confessarius debet præsumptuosum a spe ad timorem deflectere, ostendendo: — 1. spem sine timore non esse spem theologiam, sed vitium oppositum, nempe præsumptionem, de qua illud: *Illorum spes abominatio, et ne dicas: miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur; misericordia et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius*; — 2. sanctum hunc timorem valde commendari juxta illud: *Timeate Dominum omnes Sancti ejus; timor Domini sanctus permanens in sæculum sæculi*¹; — 3. carentiam hujus timoris esse valde periculosam; quia

¹ Job. xi; Eccli. vi; Ps. xxxiii et xviii. — V. Liguori, *Via della salute; Apparecchio alla morte; Opere spirituali*, ecc.; *Op. Mor.*, l. II, n. 21. — Baudrand, *Pensez-y bien*, etc. — Manzoni, *La morale cattolica*, c. x.

de peccato ad peccatum trahit: hinc suadeat meditationem frequentem super novissimis, et lectiones spirituales. Nec quiescat, quamdiu ipsum viderit hoc salutari timore correptum.

DISPUTATIO TERTIA

DE CHARITATE

327. Bonum appetitui nostro propositum ut ipsi conveniens et coaptatum, quasi pondus ipsum appetitum movet, attrahit et inclinatur ad se: porro ista inclinatio, seu propensio dicitur amor seu complacentia. Amor autem multiplex: si enim sit simplex actus voluntatis, quo volumus alicui bonum, dicitur *benevolentia*, quasi *bene velle*; si sit cum electione unius boni præ alio, dicitur *dilectio*, quasi *delectio*; si sit alicujus boni, quod ratione sui magni æstimatur, dicitur *charitas*, quasi nimis carum; si sit cum redamatione, dicitur *amicitia*. Hæc omnia plerumque promiscue usurpantur: maxime charitas et amicitia, quæ unum et idem in Theologia significant¹.

Amor Dei duplex: unus *naturalis*, quo Deus ut auctor naturæ amatur; alius *supernaturalis* (de quo nunc), quo Deus amatur ut auctor gratiæ et gloriæ. Insuper a theologis alius est *amor benevolentia*, quo Deus amatur uti bonum in se (quod etiam confundunt nonnulli cum amore *charitatis*); alius *amor concupiscentiæ* quo Deus amatur uti bonum nobis.

CAPUT PRIMUM

DE CHARITATIS NATURA, DIVISIONE, OBJECTO ET PROPRIETATE

328. Q. 1. *Quid est charitas?*

R. Charitas definitur: *Virtus Theologica a Deo infusa, qua*

¹ S. Thomas, 1, 2, q. 26, a. 1, 2 et 3; et 2, 2, q. 23, a. 1.

diligimus Deum propter se et super omnia; cetera autem propter ipsum Deum.

Dicitur: 1. *virtus*, quia reddit hominem bonum et Deo amicum. Imo ex Apostolo est virtus omnium præstantissima; cum Deum attingat, in eoque consistat: *Nunc autem manent fides, spes et charitas, tria hæc; major autem horum est charitas*¹; — 2. *Theologica*, imo nulla virtus hac prærogativa ita gaudet, cum illa virtus æque ac charitas circa Deum occupetur, qui totus desiderabilis est; — 3. *a Deo infusa* juxta illud: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*²; — 4. *propter se et super omnia*. Propter se, id est propter ipsas suas perfectiones; super omnia, id est super res omnes creatas; — 5. *cetera propter ipsum Deum*; res enim amici sunt in ejus commodum convertendæ. Atqui omnia sunt Dei; ergo per charitatem omnia diligenda sunt propter Deum et in ejus bonum, hoc est in ejus gloriam et honorem convertenda. Unde Augustinus: *Deum proximumque diligimus, sed Deum propter Deum; nos autem et proximum propter Deum*³. Et Gregorius M.: *Duo isti amores... duo annuli, sed catena una; duæ actiones, sed una virtus; duo opera, sed una charitas*⁴. Sane affectus, quo amatur persona, unus et idem est cum affectu, quo ejus imago amatur.

329. Multiplex est charitas: alia habitualis, et est habitus divinitus infusus actuum charitatis permanenter habilitans ad actus ipsos eliciendos. Alia actualis, et est ipse motus animi (ita Augustinus) ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum. Alia appetitativa, et est qua Deus omnibus creaturis præfertur. Alia intensiva, et est quæ non solum diligit Deum super omnia; sed insuper quadam voluntatis vehementia et cordis conatu quosdam elicit fervoris gradus erga ipsum. Item alia affectiva, quæ in corde tantum sistit: alia effectiva, quæ etiam in operas erumpit.

Addi potest alia vulgaris divisio: quod nempe prout respicit Deum, dicitur *charitas erga Deum*; prout respicit proxi-

¹ I Cor. xiii. — ² Rom. v.

³ L. VIII, De Trin., c. viii.

⁴ Moral., l. VII, c. x. — V. Liguori, Op. Mor., l. II, n. 22.

dicitur *charitas erga proximum*. Utraque tamen una est virtus ex S. Thoma; cum unum semper sit motivum nempe propter Deum¹.

330. Q. 2. Quodnam est charitatis objectum?

R. Objectum materiale primarium charitatis, nempe quod primo amare tenemur, est Deus juxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum; hoc est maximum, et primum mandatum*². — Objectum vero materiale secundarium sumus ipsi nos, et proximus noster; nam est de ratione perfectæ amicitiae non tantum amare eum, quocum amicitia habetur; sed etiam illos, qui cum amico relationem habent. Porro creaturæ intellectuales beatitudinis capaces sunt aliquid ad Deum maxime pertinens. Hinc illud: *Diliges... proximum tuum sicut te ipsum*³.

Objectum vero formale charitatis, seu motivum diligendi Deum, est ipse item Deus, quatenus est bonitas infinita, id est radix vel aggregatio omnium perfectionum; nam charitas importat amare aliquem propter seipsum. *Charitate diligitur Deus propter seipsum*, ait Angelicus, unde una sola ratio diligendi attenditur principaliter a charitate, scilicet divina bonitas, quæ est ejus substantia secundum illud Psalmi 105: *Confitemini Domino, quoniam bonus*⁴. Hinc est verus charitatis actus dicere: *Deus meus, amo te super omnia, quia es bonitas infinita*.

331. Q. 3. An liceat amare Deum amore concupiscentiæ?

R. Michael Molinos Hispanus sæculo XVII inter ceteros errores docuit, quod qui Deum diligit, non debeat unquam secum ipse cogitare nec de præmio, nec de punitione, nec de paradiso, nec de inferno, nec de morte nec de æternitate; sed totum se soli divinæ voluntati conformare, et ipsi curam de omni re sua relinquere, ita ut nec habeat rationem tentationum diaboli, nec studium iisdem resistendi: sicque sinat, ut in se sine se Deus faciat voluntatem suam. Hoc systema Quietismus vel Pseudomysticismus nuncupatur.

Scripturis repugnat hæc doctrina: *Quærite primum regnum Dei*, inquit Christus⁵; sed quærere regnum Dei non est aliud, quam Deum

¹ 2, q. 25, a. 1. — ² Matth. xxii.

³ Luc. x. — ⁴ 2, q. 25, a. 5, ad 2

⁵ Matth. vi.

amare et cupere uti bonum nobis. Idem nos docuit Patrem suum orare: *Adveniat regnum tuum*. Ad Apostolos autem expresse dixit: *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis*¹; sed si optare mercedem in caelis, nempe possessionem Dei malum esset, non eam sic nobis Christus optandam proposuisset. Et in Psalmis: *Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum propter retributionem*². Unde Augustinus: *O tu homo! si titubas in re, esto firmus in spe*³. Et apposite Tridentinum: *Si quis dixerit justificatum peccare, dum intuitu mercedis, bene operatur, anathema sit*⁴. Merito Innocentius XI 1686 Const. *Cœlestis*, damnavit propositiones, quibus Molinos systema suum exererat. Et Alexander VIII anno 1690 hanc propositionem: *Intentio qua quis detestatur malum et prosequitur bonum, mere ut cœlestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo placens*. — Neque hic aliquid inordinati est, quasi sit referre Deum ad creaturam; non enim hoc amore Deus refertur ad nos tanquam ad ultimum finem; sed potius nos referimus in Deum; cum ideo illum nobis concupiscamus, quia finis ultimus noster est, quo obtento, nil amplius desiderat anima nostra.

332. *Sed (quæres) an saltem amor concupiscentiæ adversetur charitatis perfectioni?* Franciscus de Fenelon archiepiscopus Cameracensis licet amorem concupiscentiæ non diceret malum et damnandum cum Molinos⁵; tradidit tamen charitatem Theologicam ut sit pura et perfecta, venire debere ad eum gradum, ut nullum amplius involvat propriæ salutis desiderium. Quæ doctrina cum ad *Quietismum* accederet, dicta est iccirco *Semiquietismus*, et contra eam vehementissime disputavit alter in Gallia episcopus Meldensis Bossuetus.

Refutatur Semiquietismus iisdem ferme argumentis, quibus Quietismus: etenim si ex Christi præcepto oportet nos *primum querere regnum Dei*, et dicere *adveniat regnum tuum*; ergo amor concupiscentiæ non adversatur charitatis perfectioni. Accedit: charitas definitur communi consensu *virtus a Deo infusa, qua diligimus Deum propter se et super omnia, cetera autem propter ipsum Deum*; ergo charitas non excludit amorem ceterorum, et maxime beatitudinis nostræ, dummodo hæc refundatur in ipsum Deum. Adde: ipse Deus est qui animæ sui amantissimæ seipsum proponit tanquam præmium suo tempore possidendum: ait enim: *Ego... merces tua magna*

Matth. v. — ² Ps. cxviii. — ³ Serm. cccxlv.

Sess. vi, *De justif.*, c. xxxi. — V. Segneri, *Accordo dell'azione e del riposo nell'orazione*. — Lequeux, *Manuale Compend. Theologiæ Moralis*. — Mazzarelli, *Lettera a Sofia*, ecc.

⁵ In libro, *Vita interior Sanctorum*.

*nimis*¹. Adde: amor concupiscentiæ si cum amore benevolentiae conjungatur, directe et per se tendit non jam in aliquid diversum et distinctum a Deo, sed in Deum ipsum: primario quidem tanquam infinitam bonitatem in se, et fontem omnium honorum; at simul etiam secundario, tanquam bonum nostrum, et terminum ipsius gloriæ divini in nobis, eo quod nos adjuvet ad obtinendum ultimum finem nostrum, qui est Deus ipse. Ergo per amorem concupiscentiæ hoc modo acceptum Deum diligimus sub omni respectu, quo ipse diligibilis est: ergo amor concupiscentiæ est ipsa Dei charitas consummata.

Hinc Apostolus, quem perfectissima utique *charitas Christi urgebat*, Evangelium prædicabat, ut *ejus particeps efficeretur, contendeat in agone, ut coronam incorruptam acciperet*. Et D. Augustinus: *Sic amare debes, ut ipsum (Deum) pro mercede desiderare non desinas, qui solus te satiet*² (Z).

333. Q. 4. Quot sunt charitatis proprietates?

R. Charitatis Theologicæ proprietates duæ sunt præcipuæ, excellentia et necessitas. Excellentia ex ejus effectibus elucescit: ac — 1. charitas hominem efficit justum, quo nihil præstantius potest excogitari: *Charitas operit multitudinem peccatorum*³; — 2. veram amicitiam constituit inter hominem justum et Deum juxta illud Christi: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum*. Iterum: *Vos amici mei estis... jam non dicam vos servos... vos autem dixi amicos*⁴; — 3. perficit omnes virtutes: *Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Iterum: *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*⁵.

Necessitas vero tanta est, ut sine ipsa salus æterna obtineri non possit; sane nemo salvatur sine gratia sanctificante, et hæc a charitate non potest separari. Hinc illud: *Qui non diligit, manet in morte*⁶.

¹ Gen. xv. — V. Gerdil, *Saggio d'istruzione teologica*.

² Propter has aliasque rationes innumeras Innocentius XII propositiones systema et librum Fenelonii proscripsit; qui cito doctrinam suam penitus coram omnibus retractavit modo illo tam pio, tamque admirando, quem refert historia. — V. Cesari, *Fiori di Storia ecclesiastica*. Ragionamento IX *Sopra S. Pietro*. *Analecta Juris Pontificii*, anno 1855: *Quiétisme*.

³ I Petr. iv. — ⁴ Joann. xiv et xv.

⁵ I Cor. xiii; et Coloss. iii. — V. Contenson, *Dissert. vi. Append. commen-datio et elogium charitatis*.

⁶ I Joann. iii. Quamvis charitas a gratia non valeat separari, vult tamen

334. Quatuor autem sunt diligenda, ut monet Augustinus¹: unum quod est supra nos, scilicet *Deus*; alterum, quod *nos* sumus; tertium, quod *juxta* nos est, scilicet *proximus*; quartum, quod *infra* nos est, nimirum *corpus proprium*. Primum diligitur ut causa beatitudinis; secundum ut subjectum felicitatis; tertium ut commercium beatæ societatis; quartum ut participium et extensio beatitudinis.

Art. I. — De charitatis necessitate relate ad Deum.

335. Q. 1. *An sit speciale præceptum charitatis erga Deum?*

R. Extat profecto grave, atque speciale præceptum charitatis erga Deum: imo hoc est maximum et primum mandatum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua: hoc est maximum et primum mandatum*². Et S. Augustinus inquebat ad Dominum suum: *Quid tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me; et nisi faciam, irascaris mihi, et mineris ingentes miseras? parvane ipsa res est, si non amen te*³?

Idem deducitur ex n. 1° propositione proscripta ab Alexandro VIII: *Sufficit, ut actus moralis tendat in finem ultimum interpretative: hunc homo non tenetur amare neque in principio, neque in decursu vitæ suæ moralis*. Sane id, quod est finis, per se debet eligi et amari; cum habeat rationem boni per se: atqui talis est charitas.

336. Modus autem diligendi Deum, ait S. Thomas ex S. Augustino, est eum diligere quantumcumque potest diligere, cum sit infinite diligibilis. De natura igitur ac indole veræ charitatis erit, ut ea sit supernaturalis, interna, appetiitive summa, efficax et universalis: — 1. *supernaturalis*, id est a divina gratia proficiscente, secus virtus theologica non esset; —

Sylvius, unam realiter distingui ab alia; quia charitate diligimus Deum, gratia diligimur a Deo. Hoc negat Estius contendens diversitatem esse tantum virtutalem, ratione diversorum officiorum.

¹ L. I, *De Doct.*, c. XXIX.

² Matth. XXII.

³ L. I, *Confess.*, c. v. — V. Liguori, *Riflessioni divote sopra diversi punti di spirito a pro delle anime che desiderano d'avanzarsi nel divino amore*.

2. *interna*, alioquin fictitia esset: hinc illa verba præcepto adjuncta: *Ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente*; — 5. *appetiitive summa*, ita ut majoris faciamus Deum, quam nos ac cetera omnia, et nempe super omnia ita adhærendo, ut *neque mors, neque vita, neque creatura alia possit nos separare a charitate Dei*⁴. Et sane cum amabilitas sit mensura amoris, Deus qui summe amabilis est, est super omnia amandus; — 4. *efficax*, id est nos efficaciter movens ad ea, quæ Deo placent, secus laborum est amor, non cordis: hinc illud Christi: *Si diligitis me, mandata mea servate*⁵; — 5. *universalis*, ut nempe Deum semper in omnibus præferamus; cum sit infinite præferibilis.

337. Quæ omnia verbis continentur: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua*⁵. Deum nempe diligimus *ex toto corde*, quando nostra intentio tota fertur in Deum; *ex tota anima*, cum motus sensuum et passiones ad Dei beneplacitum dirigimus; *ex tota mente*, cum in omnibus rationes æternas consulimus; *ex tota virtute*, cum ob Dei amorem difficultates occurrentes superamus⁴.

338. *Nostra charitas in Deum nonne (dices) debet etiam esse intensive summa, ut Deus omnimode diligatur?* R. Negando; ad substantiam charitatis pertinet quidem, ut Deum diligamus amore appetiitive summo, quomodo ipsum diligebat Paulus, quem nulla adversa a Deo separare poterant: non autem amore intensive summo, quomodo matres diligunt infantulos suos. Hic licet sit exoptandus, non tamen est in præcepto, tum quia non est semper in nostra potestate; tum quia intentio est quidem charitatis perfectio, sed solum accidentalis; cum tota sita sit in quadam vehementia, et in conatu affectus. Ex quo exurgit *zelus*, vehemens nempe ille motus, quo homo pro viribus suis repellit quidquid repugnat bono Dei, et amplectitur quidquid ad eum ducit.

Utinam omnes divinus zelus accenderet et non esset modus in modo diligendi Deum; at dolendum, ut dum alios impellimus ad amorem intentionis, in nobis adhuc forsitan desideretur amor appetiitivus. Cor

⁴ Rom. VIII. — ⁵ Marc. XII. — ⁵ I Joan. IV.

⁴ Angelicus, 2, 2, q. 44. a. 5. — V. Liguori, *Dell' amor divino, o mezzo per acquistarlo; Pratica di amar Gesù Cristo; Saette di fuoco*. — S. Fr. de Sales, *Traité de l'amour de Dieu*.

nostrum potest nonnunquam mensæ rotundæ comparari, in qua non est primus accubitus, sed omnes sedent in honore pares; nulla nulli datur præferentia, neque ipsi Deo.

339. Q. 2. *Quandonam obligat præceptum charitatis in Deum?*

R. Charitas obligat aliquando per se, aliquando per accidens.

Obligat *per accidens*: 1. quando est periculum labendi in mortale, nisi actus charitatis eliciatur, vel aliter superari nequeat tentatio gravis; qui enim tenetur ad finem, obligatur etiam ad media necessaria; 2. cum urget præceptum contritionis, ut si necesse sit celebrare Sacerdoti, qui sibi conscius est peccati gravis nec adsit Confessarius; nam in actu perfectæ contritionis includitur charitas.

Obligatio vero *per se*: 1. initio usus rationis; *primum enim*, ait S. Thomas, *quod occurrit homini discretionem habenti est, quod de ipso cogitet, ad quem alia ordinet sicut ad finem*¹; 2. in mortis articulo, cum urgeat tempus, quo se homo Deo unire debet, et recta ad illum via eligenda sit; 3. sæpius in vita: id enim vel ipsa divina bonitas exigit; id ipse Deus præcepit, ut nempe mandatum hoc omnes nos habeamus *in corde ac omni loco meditemur*².

340. Sed (quæres) *quoties in vita elicienda charitas?* Alii censent sub gravi eliciendam semel in anno, ut dicunt de actu fidei. Alii semel in hebdomada. At nobis valde arridet sententia Cardenas, qui docet a mortali eum excusari non posse, qui actum charitatis differt per mensem, ac dicimus sententiam hanc uti valde salutarem omnino suadendam. Neque enim poterit homo diu christiane vivere, divina mandata servando, nisi dilectionem erga Deum foveat frequenter et nutrit; nutrire autem et fovere non poterit, nisi per actus charitatis. Notat tamen Croix esse veros actus amoris omnia opera meritoria exercita ad finem placendi Deo, uti est elemosyna, jejunium: item sufficere, si tales actus in ordine ad alia implenda præcepta eliciantur, ut ad confitendum; cum exercite impleatur præceptum³.

¹ 1, 2, q. 89, a. 6. — ² Deut. vi. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, n. 25.

³ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, n. 8; et *Homo Apost.*, tract. IV, n. 13. Ait

Aliter est, si sola attritio emitteretur in pœnitentiæ susceptione; quia attritio non fit principaliter ex amore Dei, sed sui; et proinde in ea deest motivum principale charitatis. Ceterum præ oculis habenda duplex hæc propositio sub nn. 6 et 7 ab Innocentio XI damnata: 1^a *probabile est ne singulis quidem rigore quinquenniis per se obligare præceptum charitatis erga Deum*; 2^a *tunc solum obligat quando tenemur justificari et non habemus aliam viam qua justificari possimus.*

Art. II. — De charitate erga seipsum et proximum, ac de inimicorum dilectione.

341. Q. 1. *An homo seipsum charitate diligere debeat?*

R. Homo debet seipsum diligere ex charitate, nam homo divino præcepto debet proximum diligere sicut seipsum; atqui proximus charitate diligendus est. Adde: amor charitatis fundatur in communicatione beatitudinis: unde illi sunt charitate diligendi, quibus beatitudinem volumus; atqui homo necessario debet velle sibi beatitudinem: ergo necessario debet se amore charitatis diligere¹. Imo amor, quo quis se diligit, est fortior amore, quo diligit proximum; quia amor sui non importat tantummodo unionem, sed unitatem. Qui tamen amor ut rectus sit, debet esse secundum naturam rationalem, qua homo sibi velit ea bona quæ pertinent ad perfectionem rationis; non vero secundum naturam sensibilem et corruptam; quo quidem amore se prosequi, non pro-

Gury, 1. præcepto charitatis facile satisfaciunt fideles timorati, quin sæpius actus charitatis eliciant, gaudendo de perfectionibus divinis, optando ut nullus Deum offendant, ut omnes illum ament et colant atque observent ejus mandata; orando devote ut sanctificetur nomen ejus, ut fiat ejus voluntas; vitando peccatum quia ipsi displicet, etc.; — 2. fideles igitur non debent esse anxii de hac obligatione, si vitæ christianæ studeant, et constanter promptam voluntatem gravia peccata vitandi retineant. Suadendum tamen est fidelibus, ut sæpe explicatos charitatis actus eliciant in vita ad majorem cum Deo conjunctionem, atque ut animus paratus sit ad similes actus in morte facile eliciendos.

¹ Matth. xvii. — S. Thomas, 2, 2, q. 25, a. 5.

prie amor est, sed odium juxta illud Psalmistæ: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*¹.

Homo debet etiam ex charitate diligere corpus suum; est enim sui pars: et licet corpus nostrum non sit capax æternæ beatitudinis Deum cognoscendo et amando; est tamen capax beatitudinis participatæ, quæ ex anima gloriosa in ipsum redundat. « Perfectionner l'esprit et la volonté est ce qui importe le plus; mais l'homme n'est pas un pur esprit; son être est un être composé, et la perfection de l'être est la perfection du composé: le conserver, puisqu'il peut périr, le mettre en ordre, le rendre propre à l'exécution de ce qu'ont disposé l'esprit et la volonté, voilà deux points qui ne sont pas sans importance². » Unde quando Sancti dicuntur odisse corpus suum, id non accipiendum secundum naturam, quæ bona est: sed secundum corruptionem ejus, quæ aggravat animam, et infectionem concupiscentiæ, quæ inclinatur ad peccatum. Hinc laudandi qui corpus suum prudenter affligunt ac macerant.

342. Q. 2. *An adsit præceptum diligendi proximum?*

R. Nomine proximi hic intelliguntur illi omnes, qui sunt capaces beatitudinis supernaturalis, vel ea jam fruuntur. Unde veniunt angeli, beati, animæ purgantes et maxime homines viatores sive justis sint sive non, sive fideles sive infideles, sive amici sive inimici, sive prædestinati sive non. Isti enim omnes non solum sunt creaturæ Dei, quas propter ipsum amare debemus; sed speciali benevolentia amore a Deo vocantur sicut et nos, *in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri*³: ideo amandi sunt amore benevolentia tendentis ad unionem, quæ intercedere debet inter fratres et cohæredes. Diximus tamen *qui sunt capaces beatitudinis supernaturalis*: hinc damnatos hoc amore diligere non possumus; esset enim contra Dei justitiam.

Quod autem sit speciale ac grave præceptum proximum diligendi, constat ex SS. Litteris: *Diliges proximum tuum sicut teipsum; mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicuti dilexi vos*⁴. Unde eos amare debemus tum interno tum externo benevolentia amore; nemo enim est, qui hoc

¹ Ps. x. — ² Taparelli, *Saggio Teoretico, ecc.*, n. 265. — ³ I Cor. i.
⁴ Matth. xxii; et Joann. xiii.

ipso amore non se diligit (attamen illud *sicut* non pro omni moda æqualitate sumendum est, sed pro sola similitudine: norma est, non identitas). Ac 1. *amore interno*: secus non esset amor, sed fictio amoris. Hinc Petrus: *Ex corde invicem diligite*¹. Item constat ex propositionibus, quas Innocentius XI sub nn. 10 et 11 damnavit: *Non tenemur proximum diligere actu interno et formali; præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos*; — 2. *amore externo*; nam genuinum amorem opera probant: hinc illud: *Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*². Qui tamen vere christiane vivit, sufficienter satisfacit huic præcepto quoad actum internum orando pro proximo, vel ex corde recitando Orationem Dominicam; quoad actus veros externos, proximo succurrendo in suis necessitatibus.

Quandonam (quæres) *obligat præceptum dilectionis proximi?* Obligat per se, quando per se obligat præceptum charitatis in Deum: illud enim simile est huic³. Obligat vero per accidens: 1. si odium in proximum nequeat repelli, quin actus eliciantur amoris, qui enim tenetur ad finem, obligatur ad media; 2. quando proximus est in gravi necessitate: alioquin frustraneum esset præceptum.

343. Ut tamen charitas nostra erga proximum sit legitima oportet:

1. Ut sit *sancta* ex suo fine et motivo; proximus enim diligendus est propter Deum: quod est amare in ordine ad Deum, vel quia proximus jam est in Deo, vel ut sit in Deo et cum Deo: *Si quis quemlibet amat, sed propter Deum non amat, charitatem non habet*, inquit Gregorius M.⁴; — 2. ut sit *justa* ex suo objecto; scilicet ut nemo *condescendat proximo in aliquo malo, sed solum in bonis*, ait D. Thomas; secus esset potius illum odisse; — 3. ut sit *vera* ex suo principio, nempe ut nemo *diligat proximum propter propriam utilitatem vel delectationem*, v. g., quia sibi benevolus, quia affabilis, quia lepidus, quia consanguineus, quia sympathicus

¹ I Petr. i. — ² I Joann. iii.

³ Matth. xxii. — ⁴ Hom. xxxviii.

(nam esset amare seipsum, non proximum); *sed ea ratione, quod velit proximo bonum sicut vult bonum sibi ipsi*: idem Doctor¹. Est autem generalis hujus præcepti regula pro parte affirmativa, ut faciamus aliis quæ nobis fieri volumus: pro parte negativa, ut nemini faciamus quæ nolumus fieri nobis.

344. Q. 3. An adsit præceptum diligendi inimicos?

R. Certum est, gravem adesse obligationem inimicos, id est eos qui nos vel nostros oderunt, vel aliqua injuria affecerunt, vero affectu diligendi; legitur enim in Evangelio: *Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos*². Quo in loco ait D. Augustinus: *Dominus in Evangelio ut inimicos diligere debeamus, non dedit consilium, sed præceptum*. Accedit et ratio: inimici sunt adhuc proximi nostri et beatitudinis æternæ capaces: ergo sunt diligendi. Hac de re tria habemus: *præceptum* in citatis verbis; *exemplum* quod nobis dedit Christus Dominus; *remunerationem*, si enim proximo remittimus, et Deus remittet nobis³.

Quod præceptum quatenus negativum obligat semper et pro semper, ita ut nunquam liceat vel ad momentum odio prosequi inimicum. Quatenus affirmativum obligat ad positivam benevolentiam et externam beneficentiam pro ratione necessitatis, in qua versatur inimicus noster. Hæc omnia importat divinum præceptum: *Diligite, benefacite, orate* (AA).

345. Q. 4. Quomodo inimici secum ipsi reconciliari debent?

R. Si ex una tantum parte interfuerunt injuriæ, tunc qui alterum signo, verbo vel facto exterius offendit, tenetur ipse remissionem offensæ exterius petere per se vel per alium, et resarcire damna inde secuta; nam quo modo charitas destructa est, eodem reparari debet. Excipe nisi legitime excusetur, ut si offensio non fuit gravis, vel offensus veniæ petitionem non curet, vel alia ratione censeatur satisfactus. Si vero injuriæ ex utraque parte fuerint moraliter æquales et simultaneæ, uterque inimicus tenetur, data occasione, reconciliationem inchoare per salutationem, colloquium, invitationem, etc.

¹ 2, q. 44, a. 7.

² Math. v. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, nn. 28 et seqq.

³ Math. vi.

Unde ait Ferraris: *Generaliter loquendo inter æquales is debet prius salutare et alloqui, qui coram alio stante vel sedente transit, vel de novo accedit*¹. Si tandem inter duos offensores, unus alio gravior, vel prior offendit, ipse tenetur priora reconciliationis signa alteri exhibere.

346. Quænam (quæres) dilectionis signa et beneficia inimicis debentur?

R. Signa et beneficia dilectionis alia sunt communia et alia specialia. *Communia*, quæ communiter omnibus exhibentur, seu potius quæ christiano a quovis christiano, concivi a concive, parenti a parente, pauperi a divite, superiori a subdito et vicissim præstari solent, uti sunt communes orationes, eleemosynæ communes, etc. *Specialia*, quæ exhibentur ob titulum specialem, ut amicitia: tale est ad amicorum convivium invitare, conversationis causa hospitio recipere. Hoc posito:

Dicimus 1: Communia dilectionis signa et beneficia inimicis nostris præbere debemus ex præcepto; ista enim negare esset vindicare injuriam, quod privato nunquam licet. Hinc peccaret qui inimicum excluderet a communi oratione, a communi eleemosyna, ab expositarum mercium venditione, etc. — Excipe si rationabilis causa aliud suadeat: est: *a.* quando agitur de justa punitione et correctione filii vel subditi, qui gravem patri vel superiori suo injuriam tulerit, ut fecit David respectu Absalom, cui etiam remissa offensa, non concessit videre faciem suam²; *b.* quando inimicus signis illis, etsi communibus, abusus sit ad novam inferendam injuriam; *c.* quando ex denegatione talium signorum speretur aliquo modo emendatio inimici. Item pater et mater aspectum occisoris proprii filii vitare possunt, non ex odio, sed ne illius præsentia nimium excitet horrorem: caveant tamen ne sit ex passione, quod ex zelo esse dicunt.

Dicimus 2: Signa specialia dilectionis non debentur inimicis generatim loquendo; quia eorum omissio non est signum

¹ *Bibliotheca*, etc., v^o Virtus, n. 2. « Mais le plus souvent on ne réussit que par la médiation de quelques amis, qui ont une grande influence sur leur esprit. » Gousset.

² II Reg. xiv.

neque odii, neque vindictæ, cum nec alios ita specialiter diligere debeamus. Excipe adhuc: *a.* si eorum omissio esset scandalosa, ut si inimici essent superiores, vel jam prius ipsis talia signa exhiberentur; *b.* si per aliquod dilectionis signum hujusmodi posses sine tuo gravi incommodo inimicos et Deo reconciliare, et tibi ipsi. Ad hoc namque impelleret charitas secundum illud: *Noli vinci a malo, sed vince in bono malo*¹.

An (quæres) *teneamur illum, qui nos offendit, primi salutare, si coram ipso transeamus?* Regulariter non tenemur primi inimicum salutare; quia hæc omissio non est signum odii; neque enim solemus salutare omnes. Excipiendus est casus, in quo *vel jam antea salutari soleret; vel scandalum sit oriturum, ut si quis complures sibi occurrentes salutet, excepto inimico, qui est in eorum societate; hæc enim circumstantia satis dat intelligere illius animum. Vel si sit superior, cui ex sua qualitate talis honor jam suapte debetur; vel si demum sine magno incommodo nostro possimus cum tali salutatione ab odio, et culpa gravi revocare; id enim tunc suaderet charitas.*

Tenemur tamen inimico, qui nos salutat primo, salutationem restituere; cum hæc omissio clare ostenderet nos illum contemnere, et velle in hostilitate perseverare. Excipe Prælatum, Patrem, Judicem et Superiores ejusmodi, qui salutationem inferiori minime restituentes non videntur peccare, modo id non agant ex affectione odii aut vindictæ; sed ut gravitas illatæ injuriæ percipiatur. Multo magis tenemur inimico veniam petenti elargiri; nam hæc omissio esset aperta declaratio vindictæ et occasio scandali: et *si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra*².

347. Quæres: *Quando inimicum veniam petenti venia danda est?* Modo longa non trahatur mora (dicente Apostolo³: *Sol non occidat super iracundiam vestram*) docent communiter, nos ad id non teneri statim, nempe illo temporis puncto, quo injuria illata est; quia id videtur res violenta et supra

¹ Rom. XIII. — ² Matth. VI.

³ Eph. IV

fragilitatem humanam. Unde poterit expectari tempus opportunum, et interea deponatur odium¹.

348. Q. 5. *An liceat de inimico vindictam suscipere, aut ei saltem aliquod malum optare?*

R. Ad 1: Si sermo est de vindicta privata, quæ fit auctoritate privata, eam nunquam licet suscipere de iniquo, dicente Domino: *Mihi vindicta, et ego retribuam.* Et Apostolus: *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*². Si vero sermo est de vindicta publica ac gravi, an eam quis sine livore vindictæ possit suo inimico optare et urgere, ut ipse a judice puniatur, affirmant Salmanticenses; refertur enim ad bonum commune, ut mali ab auctoritate coerceantur. *Verum,* ait S. Alphonsus, *in praxi ego nunquam ausus sum absolvere aliquem istorum*³; nam utrum isti sint omnis vindictæ labe defæcati, si peculiaris circumstantia non adsit, non video: facillimum est, ut eorum erga justitiam amor sit coloratus prætextus ad tegendam propriæ vindictæ cupiditatem.

Nihilominus judico bene posse absolvi offensum, qui paratus est quidem non accusare offensorem, jus suum prosequendo apud judicem; sed juste prætenderet prius sibi satisfieri de damnis passis, modo offensorem non esset impar satisfaciendo. Vel sub conditione, ut offensorem in longinquam regionem proficisceretur, aut quia habet fratres vel filios, qui facile iracundia abripiuntur, aut quia offensorem est ita ad rixas proclivus, ut juste timeret suam expertus imbecillitatem, ne perlaturus esset ejus insolentias.

R. Ad 2: Licet aliquando optare inimico malum aliquod temporaneum, quatenus illi bonum est, v. g., adversitatem,

¹ Hoc sensu Augustinus (*Serm. de verb. Dei*) explicat etiam illud Christi (Matth. V): *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo.* Id nempe præstandum est juxta naturam præcepti affirmativi, quando scilicet ratio prudentiæ, locus et tempus id permittunt; alioquin animi præparatione et cordis affectu hæc præstare sufficit. Ceterum advertite hic agi de eo, quem tu offendisti; nam si ipse te offendit, jam non frater tuus habet aliquid adversum te, sed tu adversum illum, sicque non teneris veniam postulare, sed tantum vere dimittere.

² Rom. XII; et I Tess. V.

³ V. *Homo Apost.*, tract. IV, n. 17; *Op. Mor.*, l. II, n. 29.

ut emendetur. Pariter possumus illi optare malum temporale, vel ob bonum alterius spirituale, vel ob bonum commune Regni aut Ecclesiæ, v. g., mortem perduellium juxta illud Apostoli: *Utinam abscindantur qui nos conturbant*¹! Id enim nihil aliud est, quam bonum spirituale præferre temporali, et bonum commune bono privato. Salmanticenses admittunt etiam licitum esse patri optare mortem filii, si timeat ex ejus flagitiis familiam dehonestandam; nam ait Angelicus in re simili, *malum optatur non in quantum est malum illius, sed in quantum est impeditivum malorum alterius*²; quæ mala hic præponderare contendunt.

Quidquid sit, certo non liceret matri optare mortem filiæ, si ob deformitatem nequit nubere, vel si inde mater a viro male tractetur; ratio quia nec defectus nuptiarum, nec mala matris tractatio habet cum morte filiæ comparationem.

349. Præstat hic tres propositiones referre ab Innocentio XI sub nn. 13, 14 et 15 damnatas: 1^a *Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte naturali gaudere; illam inefficaci affectu petere et desiderare, non quidem ex displicentis personæ, sed ob aliquod temporale emolumentum*; 2^a *licitum est ab soluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis hæreditas*; 3^a *licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate patratro propter ingentes divitias inde ab hæreditate consecutas*.

Item neque liceret de morte alterius gaudere ob procuratas divitias; quia semper ordo charitatis graviter turbatur, præferendo nempe nostrum emolumentum temporale vitæ proximi: et ideo eo in casu voluntas nostram mortem proximi (vel desiderio, si nondum ea evenerit; vel gaudio, si ea jam secuta sit) inclinatur ob finem sordidum, atque alienum a fine Dei, ut fuse probat Viva has propositiones explicando (BB).

Art. III. — De charitatis officiis in proximum.

350. Q. *Quid de charitatis officiis in proximum?*

R. Ipsa lege charitatis tenemur non solum optare, ut proxi-

¹ Gal. v. — ² In III sent. d. 3, q. 1. — V. Liguori, *Op. Mor.*, I, II, n. 50; et I, V, n. 21.

mus bene sit, sed etiam curare quantum in nobis est, ut semper bene se habeat; cum enim diligere eum teneamur uti nos ipsos, non sufficit eum amare affectu, sed effectu insuper amandus est, ut sic *diligamus opere et veritate*¹: unde tot erunt charitatis officia in proximum, quot erunt ejusdem indigentiae. Ex his *miseriordia* enascitur, virtus nempe, quæ nos ex compassione inclinatur ad alienæ miseræ subveniendum: cui quidem per excessum opponitur *cordis molli-ties*, per defectum vero *durities*.

Opera misericordiæ magis vulgata, ad quæ cetera reducuntur, sunt septem spiritualia et septem corporalia. *Corporalia* sunt: visitare infirmos, potare sitientes, pascere esurientes, redimere captivos, vestire nudos, colligere hospites, et sepelire mortuos. *Spiritualia* sunt: pro nostro posse consulere dubitanti, corrigere peccantem, docere ignorantem, consolari afflictum, remittere offendenti, ferre onerosos et graves, orare pro omnibus (CC). — Hinc versus:

*Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.
Consule, carpe, doce, solare, remitte, fer, ora.*

§ I. — De eleemosyna.

351. Q. 1. *Quid est eleemosyna, et an præcepta?*

R. Eleemosynam sic bene definivit Angelicus: *Est opus, quo datur aliquid indigenti ex compassione propter Deum*². Dicitur: 1. *opus* quia eleemosyna a nobis hic sumitur non pro ipsa re materiali, quæ datur, bene vero pro ipso actu; 2. *quo datur aliquid indigenti*: quæ enim dantur non indigentibus, pertinent ad liberalitatem; 3. *ex compassione*, quia est actio misericordiæ; 4. *propter Deum*, quia eleemosyna exerceri debet non ob naturalem commiserationem, sed ad implendum Christi præceptum ac voluntatem Dei, ut ea christiana sit.

Speciale ac strictum præceptum dandi eleemosynam ha-

¹ I Joan. III. — Liguori, *Op. Mor.*, I, II, cap. II.

² 2, q. 52, a. 1. — V. Sperelli, *Preziosità dell' elemosina*. Venezia, 1667. — Liguori, *Op. Mor.*, I, II, n. 31. — Ferraris, v^o *Eleemosyna*; est a græca voce quæ misericordiam notat.